

PROMATRANJE VREDNOTA S KRŠĆANSKOG GLEDIŠTA

(Ljestvica vrednota, njihova hitnost, poredak i oživotvorenje)

B. Häring

SUMMARIUM: Quenam est valorum scala, quomodo valores urgeant, quisnam inter eos ordo ac momentum vitale? His omnibus respondere accingitur eximius auctor, et quidem sub aspectu christiano. Pro christiano Christus non solum est doctor valorum sed exemplar boni. In Christo cognoscimus Patrem, at simul naturam veri NOVI HOMINIS. Hic homo luce historiae salutis considerandus est. In qua non solum instrui-mur de valorum subordinatione sed etiam quomodo valores omnibus consideratis »hic« et »nunc« urgeant. In omni casu valor imitationis Christi sine amore non concipitur. Amor autem est vis unitiva ac communitaria. Hic spiritus communitarius ac »totalitatis« alte extollendus. Quid a christiano hodierna aetas exigit? Ut valores sublevandae miserae gentis aestimet urgentiores, nec tamen propterea rectam valorum subordinationem neget. Quam bonum esset si matrimonia contraherentur respiciendo tam an valorum subordinationem quam ad eorum urgentiam secundum exigentiam temporum. Technicus humanitatis progressus ad haec principia reducendus foret. S. Paulus modo nos docet quomodo charitas ostendit quid valorum subordinatio quid vero eorum urgentia secumferat pro datis circumstantiis.

Oni uski, zatvoreni kulturni prostori prošlih vremena omogućavali su pojedinom čovjeku da i u pitanju vrednota stvori u biti samo jedno gledište, i to ono gledište koje je bilo općenito prihvaćeno od predaje. Možda pojedinac u oživotvorenju vrednota nije postupao po opće prizatom mjerilu vrednota, ali on nije ni pomišljao da u načelu posumnja u vrijednost toga mjerila. Da je tako postupao, bio bi izgubio svoj položaj u ljudskom društvu.

Pojavom filozofije, tj. sistematskog istraživanja dubokih temelja vrednota, sve više dolazi do izražaja jednom danom kulturnom krugu — i diferenciranje različitih gledišta o vrednotama, a počesto i kontrast pojedinih mjerila vrednota. U povijesti ima također mnogo slučajeva da su se neposredno susrele različite kulture i religije sa svojim različitim etikama. To je prema okolnostima i prema držanju duhovne elite moglo uzdrmati etičke ideale koji su prije vrijedili, izbrisati i pobrkati različita gledišta, ali to je moglo dovesti također i do produblivanja svijesti o tim pitanjima.

Današnja je duhovna situacija — što se toga tiče jedinstvena. — Zahvaljujući povijesnim naukama i modernim masovnim sredstvima komunikacije i saobraćaja, čovječanstvo našeg vremena, po prvi put u povijesti, može usporediti etičke sisteme prošlih vremena s etičkim sistemima današnjice. Ne radi se o tome da jedan mali broj učenjaka bude privilegirani ili da dobije bezglavo hitan zadatak da može sudjelovati u ovom sastanku prošlosti i sadašnjosti. Duhovne antene što razglasuju najrazličitije sisteme vrednota naći će se uskoro u svakoj kući i u svakom selu. Današnje otvoreno i pluralističko društvo zahtijeva od svakog misaonog čovjeka da bira između jačih sistema vrednota. Ti sistemi dijelom jedan drugomu proturječe, a dijelom se međusobno obogaćuju.

Nama, ljudima današnjice, pruža se jedna posve jedinstvena šansa da obogatimo i produbimo naše vlastito gledište i to svjesnim gajenjem dijaloga između različitih etika, iako donekle možda prijeti opasnost da time padnemo na stupanj nekog niveliranja i konačno do gubitka vlastita gledišta.

Kao što danas ekumenski razgovor među pojedinim kršćanskim vjeroispovijestima pokazuje se kao obogaćenje a ne kao gubitak gledišta za sve one koji ozbiljno sudjeluju u tom dijalogu, tako za sve mora opstojati jedan plodonosni put razumijevanja između ideologija i njihovih etičkih uzora. Pri tome je naročito važno da partneri ovog dijaloga obrazlože svoje gledište, svoje posebno gledište. To želimo naglasiti kada govorimo o ljestvici vrednota i njihovu poretku s »kršćanskog gledišta«.

SPECIFIČNOST KRŠĆANSKOG GLEDISTA

Kršćanski sistem vrednota ne odlikuje se i ne razlikuje se od drugih po ovoj ili onoj zapovijedi, niti po privilegiranosti određenih vrednota. Jedno je u tome glavno gledište, a to gledište skroz naskroz određuje Krist.

Svaka velika religija i etika dobrim dijelom živi od genijalnosti velikih ličnosti. One su na originalan način otkrile vrednote i iznijele na vidjelo jedan naročiti etički sistem. Nije, međutim, za kršćansko gledište Krist samo neki čudotvorni genij. Niti je On samo nekakav originalni pronalazač jednog naročitog etičkog sistema. On je mnogo više: Prauzor onoga što je dobro, kreposno i savršeno. Po njemu znamo što je čovjek, odakle dolazi kamo ide i što je u njemu. U Kristu, savršenoj slici nebeskog Oca, ne vidimo samo Oca koji je jedini dobar. U Njemu mi vidimo i lice novoga čovjeka. Krist svojim životom, svojom riječju i svojim djelom raskrinkava samodopadnog čovjeka, sputanog u svoj »ja«. On nam pokazuje čovjeka, koji, napuštajući priljubljenost uz svoj »ja«, nalazi svoju pravu osobnost u službi bližnjega. U Kristu postaje vidljiv jedan novi odnos prema Bogu, prema sučovjeku i prema svakom stvorenju.

Ovo što smo rekli bit će možda jasnije, ako usporedimo s budističkim pogledom na svijet. Kršćanin nalazi u budizmu neke sličnosti u načinu kako se vrednote mogu predstaviti i oživotvoriti. Ipak, ako dublje pogledamo, sve to ima drugi karakter, jer je vrhovno gledište, tj. shvaćanje Boga i čovjeka u kršćanstvu i u budizmu posve različito. Pri tome mislim barem na onaj klasični budizam a ne na njegov kasniji oblik koji nalazimo u obliku »buddhisattwa«. — Budist koji pripada starom pravcu »hinayana« prakticira askezu, prakticira zapanjujuće načine meditacije, miran je i blag. Ali sve to ima posve drugo značenje nego kod kršćanina. Ako kršćanin prakticira nešto slično ili dijelom isto, tj. ljubav prema Bogu, bližnjemu i prema svakom stvorenju, ta ljubav će kod njega biti čišća. Kršćanin se oslobađa privrženosti uz drugorazredne vrednote. Bori se protiv nekontroliranih želja. Time se nada da će otkriti prave namjere koje Bog ima s njim, čovjekom, prema tome se nada da će otkriti i svoj pravi »ja«. — I kršćanin i budist žele pobjeći od nemirne i nezasićne gladi za posjedovanjem i uživanjem. Ali, dok za budistu to znači osloboditi se konačno gladi za životom uopće, za kršćanina to označuje put k punoj afirmaciji života, onoga pravog života.

»Svaki se etički sistem iskušava na pitanju? »Što je čovjek?« Ovo pak pitanje prima svoj zadnji odgovor rješenjem drugog pitanja: »Što je čovjekov Bog?« Krist, pravi čovjek i pravi Bog, kazuje svojim sljedbenicima što su oni pred Božjim licem i što za njih dosljedno sve ostalo znači.

KRŠĆANSKO GLEDIŠTE ODREĐENO JE POVIJEŠĆU SPASENJA

Kršćanska zazbiljnost ne može se i ne smije se shvatiti kao neki gotov sistem recepta i propisa. Ako imamo u vidu Krista, reći ćemo da život u biti označuje uzbudljivu i dramsku povijest. Povijest koja od svakoga zahtijeva osobnu odgovornost i odvažnost, ali i ponizno slušanje, prislušivanje značenja onoga što se događa. Život pojedinca, isto tako i život zajednice i cijeloga čovječanstva, podliježe zakonu rasta, trajnog nastojanja i rvanja. Iz toga slijedi važan zaključak za moralnu odgovornost: pojedina odluka ne može se prosuditi odvojeno od stupnja razvoja konkretnog čovjeka ili konkretne zajednice. A pojedinac i zajednica imaju svoje mjesto unutar cjelokupne povijesti.

Čovjek je u svojoj biti povijesno uvjetovan. On je jedino biće koje može imati povijest. Ako čovjek želi da se služi svojom slobodom i svojom moću nad samim sobom na jedan nepovijestan način, tada promašuje svoju vlastitu narav i narav svoje ljudske slobode i odgovornosti. Osim toga, pri tom se mora uzeti u obzir, da se povijesni razvoj pojedinca, naroda i čovječanstva ne odvija pravolinijski. Nije sve napredak. Čovjek dođe do privremenog otpada od vlastitog ideala. Nekada potamni i spoznaja vrednota. Nekada pak nastupi vrijeme pokore, čišćenja i oduševljenog koracanja naprijed.

Sveto Pismo se ne može pažljivo čitati a da se ne postane svijesnim ovog povijesnog gledišta čovjekova. Stari Zavjet je povijest Boga u vezi s izabranim narodom. To je jedna uzbudljiva povijest, a u isto vrijeme i divan izraz Božje pedagogije, strpljivosti, sabrane energije jedne beskrajne ljubavi, koja shvaća ljudsko srce.

Pa i sama Crkva sa svojim usponima i padovima podliježe tom zakonu povjesnosti. Ona je Božji narod koji se nalazi na putovanju. Odlikuje se jasnom spoznajom svoga porijekla i svoga cilja. Ona pruža spoznaju nužne razlike između onoga što je vječno i onoga što je vremenito, sudeći po njihovim oznakama i djelovanjima.

Jedino ako se pravo ocijeni povijesna dimenzija ljudskog bića, može se naslutiti i plodonosna, ali ponekad i bolna napetost, između stupnja vrednota i njihove hitnosti. Opstoji jedan nepovijestan način promatranja vrednota, i taj se zadovoljava, čini se, samo time da naglasuje zakon o podređenosti vrednota: viša vrednota ima prednost, niža se vrednota u slučaju konflikta mora žrtvovati. Povijesno pak promatranje nas uči da neke vrednote pojedincu sada i ovdje možda još uopće nijesu ni pristupačne, a da ostvarenje ili gajenje nižih vrednota može biti sada i ovdje, u ovim okolnostima, od veće važnosti, prečnije. Kada rečemo »povijesno« to znači da se čovjek uvijek nalazi na putu prema što boljem ostvarenju idealnog poretka vrednota. Time smo rekli da čovjek u načelu mora uvijek dati prednost višim vrednotama a ne nižima. Razumije se: koliko on to može sada i ovdje spoznati.

Zdravlje i svakidašnji kruh nijesu najviše vrednote. Ipak, te vrednote mogu nastupiti takvom snagom, tako urgentno, da i najidealniji čovjek mora udovoljiti njihovim zahtjevima i to prije nego svrati pažnju brigama za višim vrednotama. Ali čovjek koji se ne izdiže iznad svakidašnje brige za zdravlje i za životne potrebe ne sudjeluje u životnom elanu povijesnog razvoja čovječanske obitelji.

Za kršćanina, uostalom, pri tom poslu ne radi se o nekom višem zadatku nego samo o životnom elanu ljudskog razvoja (s naravnog gledišta). Njegov pak osobni postupak i rast, kao i sudjelovanje u povijesnim zbivanjima, primaju svoje vrhovno i pravo značenje od povijesti spasenja. On se ne nalazi pred prostim, nepersonalnim zahtjevima vrednota; on živi od Božje riječi koja ga je dozvala u život. On stoji pred Kristom kao od nje ga osobno pozvan. Pred Riječi koja je postala čovjekom, koja određuje cijeloj povijesti njeno središte, daje joj zadnji smisao i ukazuje joj cilj. Kršćanin gleda svoj vlastiti život u velikom razračunavanju između kneza mira i vladara tmine; između Božje ljubavi koja je postala čovjekom, koja želi da sve otkupi i spasi te između jednog samodopadnog, egoističkog načina života. Života koji je osuđen na propast i smrt. To znači: između jednog načina života koji se kristalizira u povijesnim zbivanjima i povijesnim snagama.

SHVAĆANJE VREDNOTA I ETIKA NASLJEDOVANJA

Kao što oni koji se nazivaju kršćanima tako i oni koji se nazivaju neprijateljima kršćanstva donekle misle da kršćanstvo predstavlja jednu imperativnu, izvana nametnutu legalističku etiku. Ovo je jedna od najnesхватljivijih omama. Kršćanstvo je religija ljubavi. Ljubavi koja je primljena kao dar i koja se spontano opet dariva. Kršćanska je religija moral osobne odgovornosti u ljubavi. Ona je etika vrednota. Upravo stoga što kršćanski život nije prvotno etika nego vjera, pouzdanje, ufanje, ljubav, zajednica, — on uključuje u sebi i jedan moral koji pokazuje iste karakteristike. Apostol Pavao duboko je prodro u shvaćanje onoga što je tipično kršćansko. Pri tome je isticao bitnu karakteristiku kršćanske etike kao etike ljubavi, kao etike života pod zakonom radosnog vjerovanja i milosne Gospodinove ljubavi. Ljubavi koja oslobađa. Dakako, etika darovane ljubavi, milosne ljubavi ne može biti bez obaveze. Ništa snažnije ne traži odgovor kao beskrajna ljubav, koja se očituje u darivanju.

Možemo slobodno kazati da je kršćanski moral u svojoj biti personalna etika vrednota. Vrednote se ne otkrivaju na plavom nebu niti u apstraktnoj filozofskoj spekulaciji. Filozofija može naknadno filozofirati i misliti o onome što se zbiva u životu. Središte života za vjernika je Krist. On ne objavljuje samo Božju ljubav otkupljenima. U njemu se vidljivo očituju sve i najuzvišenije čudoredne vrednote, ali tako da sve blistaju u sjaju njegove tople ljubavi.

Čudoredne vrednote jesu osobne vrednote. One su zbiljske i konkretne samo u nastupu, djelu i riječi osobe. One predstavljaju bogatstvo osobe. Ipak, one se ne ostvaruju u jednom činu koji samo u početku ima za cilj obogaćenje vlastite osobe. One se radije ostvaruju u otvorenosti prema drugome, prema pozivu Božje ljubavi; prilazeći potrebama bližnjega; u radosti i zahvalnosti na svemu što je Bog stvorio; u zahvalnosti na dobroti što odsijeva na licu bližnjega; u saučešću prema bijedi bližnjega i prema svakoj nepravdi koja mu je nanesena. Čudoredna vrednota ostvaruje se, da se tako izrazim, »na leđima djela« (Max Scheler). Ona je to više vlasništvo osobe, što se ova više otvara personalnim odnosima, jeziku osoba i u vezi s time i jeziku stvari. U tome počiva i ona tajna privlačne snage čudoredne osobe. Krist je veliki znak Božje otvorenosti i ljubavi prema ljud-

skom rodu. Na križu mu je otvoreno srce. Raširene su mu ruke. U tome gledamo vrijednost osobe koja dariva svoju dobrotu, svoje suosjećaje, svoju čistoću i pravednost te tako obogaćuje one koji biraju isti put.

U Kristu — kontrastno — možemo nazreti kako je veliko čudoredno siromaštvo onog čovjeka koji sve vidi u odnosu prema samome sebi. Koji nastoji da sama sebe obogati, te se u tu svrhu služi drugima kao sredstvom za svoje vlastito usavršenje. I što takav čovjek s više nastojanja baca svoje mreže, to je siromašniji njegov ulov. Što on više ističe svoja »dobra« djela s kojima on misli isključivo na sebe dok se obraća drugima, to je besmisleniji njegov pokušaj da na taj način uveća svoje čudoredno bogatstvo.

Nasljedovanje Krista raspaljuje se dok promatramo njegovu osobu kao vrednotu, kao ljubav koja je poprimila vidljiv oblik. Njegova ljubav zaista misli na naše »ja«, i time budi ljubav s naše strane. Ljubav pak je sposobna da uoči vrednote ljubljene osobe. Ona potiče na pažljivost; ona priprema prikladnu atmosferu, toplo svjetlo u kojem blistaju sve pojedine vrednote. Ljubav, osim toga, garantira da se nasljedovanje ne pretvori u ropsko oponašanje. U ljubavi, naime, svaka osoba se osjeća visoko cijenjenom te otkriva svoje vlastite, najbolje mogućnosti.

U nasljedovanju sve vrednote blistaju kao međusobne vrednote. Sve prima dašak osobnog dijaloga. Dok se Krist divi poljskim ljiljanima, oni su za njega kao vijest od Boga, kao znakovi Njegove slave i očinske brige. Na taj način estetska vrednota nije s a m o u ž i t a k, nego radost. Radost koja jasno vidi i misli, i to tim ozbiljnije i slobodnije što nađe više mjesta u punom orkestru kojima ljudi međusobno razgovaraju.

Svakidašnji kruh i odijevanje za kršćanina znače više nego samo neke korisne stvari. Mišljenjem samo na vlastitu korist razbija se jedinstvo svijeta vrednota i jedinstvo osoba. Moguće je ipak spoznati ono što je korisno kao znak sveobuhvatne ljubavi. Ljubavi koja se za sve brine. Tada ono što je korisno pobuđuje zahvalnost, radost, i biti će u pravo vrijeme sredstvo i izraz ljubavi među ljudima.

U tako shvaćenju međusobnoj etici vrednota one niže vrednote imaju udjela — ako se još tako može kazati — u dostojanstvu i u uzvišenom sjaju neposrednih osobnih odnosa u ljubavi, pravdi, mudrosti, umjerenosti i istinoljubivosti. Ako vrednote nižega reda radi svoje hitnosti privremeno imaju prednost pred vrednotama višega reda, tada u načinu njihova gajenja dolazi do izražaja puna afirmacija čitave ljestvice vrednota.

DUH CJELINE ILI KAOS VREDNOTA

Jedan od bitnih karakteristika duhovnih znanosti jest pogled na cjelinu te izraziti smisao za uočavanje razlika. To je tako, jer pravo bogatstvo čovječjeg života očituje se u duhu cjeline. Svaki život teži za cjelinom i za jedinstvom. »Gubitak sredine« je kao gubitak ravnoteže. To je uvijek neki znak raspadanja, neke klonulosti životnog elana.

Gubitak sredine pokazao se na području umjetnosti: »Umjetnost radi umjetnosti«. Istina je, umjetnost se ne smije lišiti svoje časti na taj način da ona postane pukom vrednotom u službi drugih. Ona je više nego puko sredstvo za isticanjem nacionalnog ponosa. Više je nego li izraz samosvijesti

neke izobražene klase. Ona je više nego li sredstvo da se potakne na religioznost. Uza sve to treba reći da umjetnost ostaje sebi vjerna samo ako zadire u puninu života; ako je nošena duhom cjeline koji je kao oznaka bujna života; ako predstavlja afirmaciju poretka vrednota u svojim izražajnim oblicima i temama, afirmaciju poretka vrednota i afirmaciju mnogostrukosti pojedinih vrednota.

I kapitalistički liberalizam značio je gubitak sredine na području privrede. Čovječanstvo još uvijek boluje od nekog privrednog mišljenja koje nema jasne slike o čovječjoj cjelini, ili se čak ustručava da privredu uvede u službu cijelog čovjeka. Istina, tko želi aktivno zahvatiti u privredni život taj mora imati nešto više nego li samo pobožnosti i dobre volje. Ideal-privrede u krajnjoj liniji jest poštivanje čovjeka koji privređuje više nego privrednih predmeta. Čovjek koji privređuje mora se i u privređivanju pokazati kao socijalno biće, kao član jedne obitelji, drugih zajednica i konačno kao član sveobuhvatne obitelji čovječanstva. Još više: privredni i socijalni čovjek ne smije smatrati da je dobar kršćanin samim tim što slavi nedjelju. Čovjek koji privređuje i koji moli, isti je čovjek. Stoga je njegovo privređivanje i njegovo moljenje samo tada savršeni izraz njegove čovječnosti kada oboje, tj. privređivanje i moljenje, proizlaze iz duha cjeline i jačaju taj duh cjeline.

Pripazimo i na ovo. Svjedočanstvo o duhu cjeline može se izraziti u raznim životnim stilovima. Uzmimo primjer životnog stila benediktinskog reda. Oni sa svojim geslom »moli i radi« žele sasvim svjesno pokazati ne samo izvanrednu vrijednosnu visinu službe Božje nego i jedinstvo između privređivanja i moljenja. Uzmimo u posve drugom stilu jednog poduzetnika, koji pri hladnom i napornom proračunu danih mogućnosti želi na najbolji način udovoljiti davaocu kapitala, mušteriji i ljudima koji s njim skupa rade. On je čvrsto odlučio odreći se brzog uspjeha, ako bi taj uspjeh bio na štetu bilo štedioca, bilo mušterije, bilo čovjeka koji radi u poduzeću. Pretpostavimo da je ovo njegovo iskreno i trajno nastojanje da služi svim ljudskim vrednotama, s kojima on kao poduzetnik ima kontakta, nošeno vjerom u Boga, oca svih ljudi. Pretpostavimo također da je spreman po primjeru Krista otkupitelja svih ljudi ostati vjeran svom idealu, čak i uz osjetljive žrtve, tada je on kao i benediktinski monah svjedok duha cjeline. Naprotiv, onaj poduzetnik koji gleda samo na privrednu rentabilnost, a ne obazire se na to da li privredno poslovanje koristi ili štetuje radnom čovjeku ili mušteriji, dokazuje da slijedi kaotično shvaćanje svijeta vrednota. To dokazuje, iako usput možda svake nedjelje ide u crkvu ili sa svojim suviškom finansira naučna istraživanja.

Iz jednog skroz naskroz kaotičnog svijeta proizašla je ona politika što je sve podredila nacionalnoj volji za moć. Ona ne samo da je ignorirala da svaki pojedini narod može imati svoju pravu čast jedino kao član obitelji svih naroda, nego je često puta žrtvovala istinsko vremenito dobro svoga naroda.

U proturječju s duhom cjeline nalazi se i moralizam, koji zbog krute »čistoće« čudoredne dužnosti nije shvatio ni vrednote lijepoga, ni osnovnu vrednotu radosti, ni polet zanosa, a možda ih je uzaludno i žrtvovao na štetu čudorednih energija. U korist kaotičnog pogleda na svijet rade oni zastupni-

ci religioznog oblikovanja života što gaje praznu svijest dužnosti i religioznu sentimentalnost.

Duh cjeline nigdje se ne traži tako neposredno kao na području religije. To ne znači da promiče nekakvu pobožnost što se upriličuje svijetu. Niti to označuje nekakvo nerealno upravljanje svjetovnim poslovima pomoću religioznih imperativa. Duh cjeline i na religioznom području osluškuje govor svih stvari; on priznaje svaku osebnju vrednotu, samostalnost različitih područja stvarnosti, i to baš stoga što on u svim stvarima poštuje Božju riječ, po kojoj je sve postalo, i što on sve gaji u službi čitavog čovjeka sa svim njegovim raznolikim sposobnostima i autentičnim mogućnostima.

HARMONIJA BOŽJEG POZIVA I POZIVA VREMENA

Duh cjeline znači hierarhijski poredak vrednota. U hrpi svaka stvar ima svoju brojčanu vrijednost, ali ne nalazi smisao, jer nema svoga mjesta, koje baš njoj pripada. Nije dovoljno gajiti, njegovati ili priznavati hrpu vrednota. Svaka vrednota ima svoju pravu ljepotu kao i svoju dopadnu snagu samo u sklopu vrednota, u orkestru u kojem njezin glas može doći do izražaja.

Shvaćanje poretka vrednota vrlo je važno. Ipak, ono samo za sebe nije dostatno da se razumije zemaljski život, jer naš život ne odvija se čisto statički, nego uvijek i dinamički. Sinteza se nalazi u tome da se poveže jasno shvaćanje idealnog hierarhijskog poretka vrednota sa stalnom budnošću nad urgentnošću vrednota. Obadva gledišta dolaze snažno do izražaja u biblijskom čudoređu i religiji. Na hierarhijski poredak vrednota podsjeća npr. Gospodinova riječ: »Što koristi čovjeku ako dobije cijeli svijet, a sam se izgubi ili upropasti?« (Lk 9,25). »Što li čovjek može dati kao otkupninu za svoju dušu?« (Mk 8,37). Ali i druga strana je jednako tako važna: opomena na trajnu budnost, na korist nepovratnog milosnog časa opomena da se pazi na »znakove vremena«. Već starozavjetni propovjednik opominje da sve ima svoje vrijeme: »Vrijeme kad se ruši, i vrijeme kad se gradi . . . ; vrijeme kad se grli, i vrijeme kad se rastaje . . . ; vrijeme kad se šuti i vrijeme kad se govori« (Prop 3,1—8). Krist govori svojim rođacima kada ga potiču da posjeti hram kako je to bilo predviđeno u zakonu: »Vrijeme još nije došlo . . .« (Iv 7,6—8). Njegova životna misija sastoji se u tome da pazi na čas koji je Otac preodredio. Tako on ispunja proročanstvo Izaije o Božjem sluzi: »Gospod budi svako jutro, otvara mi uho, da slušam kao učenik. Svemogući Bog otvorio mi je uho« (Iz 50,4).

Moral nasljedovanja Krista nije nekakvo makinalno kopiranje izvanjskog držanja. Nije to nekakav ropski posluš mrtvom slovu zakona. To je spremnost da se pazi što je u nekoj situaciji hitno, pomirenje s onim što je u nekom času moguće, to je moral budnosti, gledanje i čitanje »znakova vremena«, razlikovanje duhova u konkretnom pothvatu »sada« i »ovdje«. Ovo ne vrijedi samo za individualni moral, nego i za zajednicu i za društvo.

U tom smislu XIII Shema drugog Vat. Sabora (Crkva u današnjem svijetu) stavlja urgentne zadatke kršćaninu u ovom tako uzbuđljivom novom svijetu. Mnogi se problemi danas pojavljuju po prvi put, ili se pak pojavljuju u neočekivano novom svjetlu.

Uzmimo jedan primjer. Tko bi danas iznosio pred čovječanstvo, razdvojeno u blokove i ugroženo modernim atomskim oružjem, moralnu kazuistiku

o pravednom ratu iz XVIII stoljeća, taj ne bi uzeo ozbiljno današnje vrijeme. On ne bi imao šanse niti da ga se shvati ozbiljno. Danas se od svakoga zahtijeva obuhvatniji i odlučniji doprinos svjetskom miru, kako nije bio slučaj ni u koje vrijeme svjetske povijest. Tko danas kao kršćanin nema smionosti i nije spreman da se stavi u službu mira — ako je potrebno i uz velika odricanja i uz uporno vježbanje u umijeću pomirenja — taj gubi pravo da govori o spasenju i o miru u Kristu. Svatko bi morao uvidjeti kako je za mir od odlučne važnosti ono sistematsko, uporno i uvjerljivo stvaranje jednog miroljubivog javnog mišljenja, koje potiče na međusobno razumijevanje, koliko pravilnom upotrebom modernih sredstava za širenje javnog mišljenja, toliko i u razgovoru osobe s osobom.

Čovječanstvo po prvi put u svojoj povijesti raspolaže svim tehničkim sredstvima u svrhu da riješi problem gladi u svijetu. Po prvi put mogu bogati narodi stvoriti jasnu sliku o tome kolika je na jednoj strani glad, bijeda i nemoć čitavih slojeva i naroda, dok na drugoj strani gladni i siromašni narodi, narodi koji čeznu za naobrazbom, mogu gledati obilnu zdjelu bogatih naroda. U ovakvoj situaciji jaki narodi troše astronomske sume za svoju opasnu utrku u naoružanju, a bez uvjerljiva napora da dođu do razoružanja koje je garantirano ugovorima. Troše milijarde za put na Mars ili na Veneru, donose skupe »kulturne programe« za pompozne građevine, dok narodima koji čeznu za napretkom i naobrazbom prije svega isplaćuju samo propagandu za kontrolu porođaja, za sterilizaciju i pobačaj. Tim narodima pružaju samo toliko pomoći za razvitak koliko im u isto vrijeme oduzimaju pomoću manipuliranih cijena na svjetskom tržištu. Na taj način ne pokazuju smisla ni za hierarhijski poredak vrednota, niti pokazuju znakove budnosti nad hitnošću vrednota.

Čovječanstvo se danas zbližilo kao jedna obitelj, barem toliko da svatko može uvidjeti i osjetiti kako je njihova zajednička sudbina znatno povezanija nego li je bila ikada u povijesti čovječanstva. U ovom povijesnom trenutku rasna umišljenost i rasna diskriminacija uključuje: i neshvaćanje apsolutnog poretka vrednota, tj. neshvaćanje vrednota koje pripadaju čovjeku kao takvom radi prirođenog dostojanstva, i sljepoću pameti pred burnim znakovima vremena.

Lijepo zvuči, kada danas kršćani u svojim raspravama izriču oštre riječi na teret grozota i ropstva prošlih stoljeća. Pitanje je: da li su kršćani, kada je trebalo onemogućiti i dokrajčiti trgovanje robljem, stali na svom mjestu, vršili svoje dužnosti? A još je važnije pitanje, da li kršćani »sada« i »ovdje« otvorenih očiju vide gdje je ugroženo i povrijeđeno dostojanstvo slabijeg dijela čovječanstva, pa i onda kada bi radi svog ispravnog gledišta pretrpjeli i gubitke. — Kršćanski shvaćena etika vrednota sve je drugo nego kukavički bijeg iz surove zbilje ili pasivno promatranje nekakvog neba vrednota. Dozivanje u pamet nenarušivog poretka vrednota i budnost prema pozivu trenutka ili vremena nameću aktivan odgovor u susretu s hitnom vrednotom toga vremena.

Gladan čovjek, kao i onaj koji nema krova nad glavom, može doista pokloniti svom isto tako gladnom susjedu jednu bibliju, i može mu vjerodostojno autentičnim riječima tumačiti Veselu Vijest. Ako to isto učini sit i bogat susjed kao da mu želi pokloniti nešto izvrsnije obzirom na poredak vrednota, ovaj neće naći srce svoga brata, jer niti je upoznao tjelesnu bijedu svo-

ga gladnog susjeda koji se njemu obraća, niti je upoznao njegovu duševnu nevolju. Samo ako on bratski suosjeća sa svojim susjedom i stoga s njim dijeli svoj kruh, smije i treba da mu — prema mogućnostima — protumači i riječ vječnoga života. Tako postupati ne znači da čovjek živi samo o kruhu. Adekvatan odziv pozivu vremena, odziv potrebama bližnjega jest afirmacija najprečnije vrednote u određenoj situaciji a istodobno načelna i konkretna afirmacija punog poretka vrednota.

BRAČNA PITANJA U SVJETLU HIERARHIJSKOG PORETKA VREDNOTA

U diskusiji o XIII Shemi na Koncilu upozorilo se da bi trebalo sistematski promatrati i goruća pitanja bračnog morala u svjetlu hierarhijskog poretka vrednota. Time se doista ne pruža nekakav magičan ključ koji bi otvorio vrata rješenju svih slučajeva, ali time se stupilo na jedan plodonosan put razmišljanja i vidovitosti ljudi dobre volje. Kada bi svi brakovi bili sklopljeni s jasnom procjenom da je osoba prvorazredna vrednota, da se partneri moraju međusobno poštivati, i kad bi oni gledali i ljubili dijete u njegovoj beskrajnoj vrijednosti kao osobe, tada bi se i drugorazredne vrednote pokazale u pravom svjetlu, i objavile svoju obvezatnu snagu.

Pred vrednotom osobe kao slike Božje koja se zrcali u djetetu, majka neće pomisliti da ima pravo žrtvovati život još nerođenog djeteta, da bi osigurala sve mogućnosti svog vlastitog blagostanja. Pred visokom vrednotom pravog majčinstva i pred životnom vrednotom djeteta koje je već dozvano u život, moraju uzmaknuti nesumnjivo također i zdravstveni gubici. Visoka vrednota bračne ljubavi kao i vrednota pravednosti uvjeriti će bračnog druga da se ne smije voditi od slijepog instinkta, ako bi novo majčinstvo dovelo u pitanje normalni, zdravi rast obitelji, duhovno ili tjelesno zdravlje žene ili minimum odgojiteljskih briga i izdataka za djecu koja su već tu.

Etika, sazdana na stupovima hierarhijskog poretka vrednota i na njihovoj hitnosti, zahtijeva veoma odgovoran izbor bračnih drugova, odgovorno očinstvo i majčinstvo. To uključuje da bračni drugovi požrtvovno odgajaju djecu, i time da se trajno odriču drugorazrednih vrednota, osim ako se ove pojavljuju s takvom snagom hitnosti da bi mogao doći u pitanje opstanak braka kao veze ljubavi ili drugih apsolutnih bračnih dobara. Stan nije najviša vrednota u braku koji je osnovan na pravoj ljubavi. Ipak, dužnost da bračni drugovi hitno potraže novi stan može biti s gledišta jedinstva i odgojiteljskih potreba tako hitna, da ona neko vrijeme ima prednost pred plemenitom željom za porastom obitelji. Ovdje se opet može vidjeti kako se adekvatna afirmacija hitne vrednote savršeno usklađuje s punom afirmacijom poretka vrednota.

NAPREDAK U SVJETLU HIERARHIJSKOG PORETKA VREDNOTA

Pitanje o pravoj sintezi između veličine vrednota i njihove hitnosti naročito je neizbježno danas, u vrijeme čovječjeg napretka unutar jednog izvanredno dinamičkog društva, društva koje stremi za napretkom. Ponekad se čini da je tehnički napredak najviši ideal ili barem najhitnija vrednota. Veliki narodi troše goleme kapitale u utrci za tehničkim napretkom. Čije će raketete najprije dotaknuti Mars? Tko će prvi dati čovječanstvu izvještaj s puta na Mjesec? Sigurno je da su milijarde što se troše u ova zapanjujuća izna-

šaća i smjele podvige svjedoci većeg idealizma nego brojnije milijarde što čovječanstvo ovijaju oblakom nikotina i alkohola. Ipak, nijesu samo ove dvije vrednote ili nevrednote, odnosno ova dva načina trošenja novca, jedna prema drugoj u suprotnosti ili konkurenciji. Da bi se pravilno prosudio neki pot-hvat jednog naroda ili čitavog čovječanstva, mora se uzeti u obzir mnogo drugih okolnosti i namjera. Mnogi se zahtjevi moraju dovesti u međusobni odnos. Mora se uzeti u obzir ono što je u nekom trenutku ili u nekoj situaciji moguće i hitno.

Uzmimo primjer. Dinamično privredno ustrojstvo našeg tehničkog doba uporno zahtijeva stalno nastojanje za ekspanzijom, za još većim tehničkim napretkom, za neprestanom modernizacijom privrednih uređaja, traženje novih tržišta. Međutim, ne može se poreći opasnost da se pri tome gube s vida zbiljske vrednote jednog mnogo opsežnijeg ljudskog napretka u naobrazbi, u svjetskoj solidarnosti, u dobroti, u strpljivom radu za mir.

Ogromni naponi što se ulažu za napredak na području materijalne kulture donijet će čovječanstvu katastrofu, ako ih se ne podredi iskrenom i trajnom nastojanju oko napretka na području personalne kulture — to jest ako ih se ne uvrsti u cjeloviti poziv čovjeka kao osobe.

Obilježje našeg doba jest ideal za napretkom, a u izvjesnoj mjeri i ideal i neminovna potreba međunarodne pomoći zemljama i narodima u razvoju. U ovom povijesnom času sve ovisi o tome da čovječanstvu, posebno eliti, postane jasno što znači zapravo cjeloviti ljudski napredak, i što prema tome znači pomoći zemljama i narodima u razvoju. Po sebi je razumljivo da se upravo i na ovim područjima uvijek nanovo nameće pitanje o stupnju vrednota i o njihovoj hitnosti.

RELIGIOZNA SLOBODA OBZIROM NA STUPANJ VREDNOTA I HITNOST

Višestruki problem slobode savjesti (religiozna sloboda) kao i prosuđivanje onoga što se naziva napretkom zahtijeva da se ima u vidu čitavog čovjeka a osobito razvojno ustrojstvo njegovog bića. Neka apstraktna shema vrednota mogla bi, recimo, dovesti do »logičkog« zaključka: »Budući da je za pojednica i za ljudsko društvo najviša vrednota u tome da se potpuno prizna pravi Bog, slijedi da Crkva i Država mogu i moraju zajednički, i to svugdje gdje je to moguće, ne samo zahtijevati puno podvrgavanje Božjoj objavi i njegovim zapovijedima za dobro čovjeka, nego se do potrebe poslužiti i silom.« — Naravno, svetost života u punom skladu s objavljenom Božjom voljom za nas predstavlja najvišu vrednotu. Ali, ljudska je svetost jedino u tome da čovjek slobodno prihvati Božji dar i Božji poziv. Zbog toga ono strahopoštovanje pred vjerom i pred zbiljskim čovjekom iziskuju najveću moguću slobodu u odlukama savjesti, u neprestanom traženju potpunije spoznaje istine i u življenju prema postignutom stupnju spoznaje istine.

Svako je lutanje zlo. Eventualna zloupotreba religiozne slobode iz nepoštenja ili iz nižih motiva jedno je od najvećih zala na svijetu. Uza sve to, opće dobro i dostojanstvo svakog pojedinog čovjeka zahtijevaju onu općenitu atmosferu slobode u kojoj jedino može uspijevati vjersko zadovoljstvo ili barem iskreno traženje istine. Ovo pak pretpostavlja da nitko za sebe ne traži slobodu savjesti, a da u isto vrijeme ne poštuje i slobodu drugoga.

Zahtjev za sveopćom religioznom slobodom pretpostavlja da se savjest i nastojanje ljudi za istinoljubivošću i za istinom uzimaju doista ozbiljno.

Taj bi zahtjev bio besmislen, kad bi se nijekala vrednota istine u sebi, ili kad bi se poricalo jedinstveno dostojanstvo savjesti koja je usmjerena prema istini i prema poretku vrednota.

Mnoga nepravedna ograničenja slobode savjesti mogu se povijesno objasniti na taj način da su ljudi smatrali da samo zli mogu zaostati u punoj spoznaji istine i poretka vrednota. Sloboda savjesti predpostavlja: vjeru u istinu koja obvezuje i u poredak vrednota, te znanje o povijesnoj uvjetovanosti i o razvojnomoj karakteru pojedinog čovjeka i ljudskih zajednica.

Pa i u pogledu slobode savjesti nalazimo zahtjeve različitog stupnja hitnosti prema različitim povijesnim okolnostima. U promjenljivoj ljudskoj povijesti može biti epoha i momenata kada je posve hitna vrednota djelotvorno braniti slabe i neizobražene ljude od zlobnog zavođenja i od iskorištavanja neznanja proti onih koji se neiskreno i nepošteno pozivaju na slobodu savjesti, dok potajno snuju zlo. Ako pri tome izgleda kao da upotrijebljene mjere obrane za kratko vrijeme zamračuju princip slobode savjesti, u tom slučaju se radi o jednom manjem zlu. Kada bi pak ove mjere poprimitile karakter trajnih uredaba, ili kad ne bi bilo jasno da su primijenjene na temelju iskrene i poštene odluke savjesti u strahopoštovanju pred dobro formiranom savješću, tada se ne bi radilo samo o afirmaciji privremene hitnosti vrednota nego o izdaji poretka vrednota, tj. ropski bi posluh nadvladao veseli vjerski posluh i iskreno traženje istine.

Tko strastveno vjeruje u istinu i u dobrotu i tko služi sveobuhvatnom poretku vrednota, taj će, prema svojim silama, odbiti svako nasilje što se nanosi savjesti pouzdavajući se u prodornu snagu dobra i autentičnih uvjerenja, a da u isto vrijeme na drugoj strani ne čini zlo naivnošću i pasivnošću.

Samo velika ljubav prema čovjeku i prema istini može uskladiti afirmaciju hitnije vrednote određenog vremena sa savršenom afirmacijom poretka vrednota. Samo, naime, ljubav ima antenu za vrednote. »Ljubav je strpljiva ... ne hvasta se ... ne da se ogorčiti« (1 Kor 13,4 ...).

KRATKA BIOGRAFIJA. Komu danas nije poznat Bernhard Häring? Ima mnogo godina da na obzoru teologije njegovo ime zauzima jedno od prvih mjesta. Rođen 10 XI 1912. brzo je nastupio kao originalan mislilac. On nastoji prikazati specifično kršćansku teologiju, napose pak moralku. Ona je za njega »scientia s luti« jer hoće da bude prožeta živom vjerom i sviješću spasenja. Razumnije se: uvijek uprtilin očima u zahtjeve suvremenih prilika, prema sadašnjosti. U svom pothvatu već je zabilježio mnogo uspjeha. Danas on predaje u Rimu na »Academia Alphonsiana« i na Pastoralnom Institutu u Lateranu. Profeseor je i na »Lumen vitae«. Član je Papinske Komisije koja istražuje razna pitanja o natalitetu i porođaju. Obavlja službu stručnjaka (»peritus«) na Koncilu.

BIBLIOGRAFIJA

- Das Heilige und das Gute (Sveto i dobro), Freiburg g. 1950, 318 str.
Soziologie der Familie (Sociologija obitelji), Salzburg g. 1954, 240 str.
Frohes Beichten (Vesela ispovijed), Freiburg Br. g. 1955, 64 str.
Der Christ und die Obrigkeit, Augsburg g. 1956., 60 str.
Macht und Ohnmacht der Religion, g. 1956, 447 str.
Christ in einer neuen Welt (Kršćanin u novom svijetu), Bonn g. 1958., 423 str.
Ehe in dieser Zeit, g. 1960, 581 str.
Gabe und Auftrag der Sakramente, (Sakramenti kao dar i nalog), Salzburg g. 1962.
Das Kozil im Zeichen der Einheit, izd. Herder, g. 1963, 124 str.
Die gegenwärtige Heilssunde (Sadašnji čas spasa) Freiburg g. 1964, 547 str.
Der Christ und die Ehe (Kršćanin i brak), Düsseldorf g. 1964, 70 str.
Conferenze di teologia morale, Torino g. 1963, 64 str.
Das Gesetz Christi (Kristov zakon), Freiburg g. 1954, 1446 str.

Od istog pisca ima oko 300 članaka i priloga u 60 raznih revija i zbornika. Napominjemo da su neka od gore navedenih djela prevedena na više jezika.